

Il Manifesto di Ventotene
(versione del 1944)

ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΑΙ ΕΝΩΜΕΝΗ ΕΥΡΩΠΗ

Σχέδιο διακήρυξης
(εκδοχή του 1944)

I.- Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ο σύγχρονος πολιτισμός έχει θεμελιωθεί πάνω στην αρχή της ελευθερίας. Σύμφωνα με αυτή ο άνθρωπος δεν πρέπει να είναι ένα απλό όργανο στην υπηρεσία ενός άλλου ανθρώπου, αλλά ένα αυτόνομο κέντρο ζωής. Όλες οι πλευρές του κοινωνικού βίου που δεν σεβάστηκαν την αρχή αυτή, στο πλαίσιο μιας μεγαλειώδους ιστορικής διαδικασίας, τέθηκαν σε δοκιμασία:

1^ο) Καθιερώθηκε το ίσο δικαίωμα όλων των εθνών να οργανώνονται σε ανεξάρτητα κράτη.

Κάθε λαός, με τα δικά του εθνικά, γεωγραφικά, γλωσσικά και ιστορικά χαρακτηριστικά, έπρεπε να αναζητήσει στην κρατική οντότητα που δημιούργησε, σύμφωνα με τη δική του ιδιαίτερη αντίληψη της πολιτικής ζωής, τον μηχανισμό που θα ικανοποιούσε καλύτερα τις ανάγκες του, χωρίς καμία ξένη παρέμβαση. Εφαλτήριο για την πρόοδο αυτή στάθηκε η ιδεολογία της εθνικής ανεξαρτησίας. Συνέβαλε στο ξεπέρασμα του ευτελούς τοπικισμού και συνεπώς στην ευρύτερη συσπείρωση ενάντια στην καταπίεση του ξένου δυνάστη. Εξάλειψε πολλούς από τους φραγμούς που εμπόδιζαν την κυκλοφορία των ανθρώπων και των εμπορευμάτων. Μετέδωσε στους πιο καθυστερημένους πληθυσμούς κάθε νέου κράτους τους θεσμούς και τη δομή των πιο πολιτισμένων πληθυσμιακών ομάδων. Ταυτόχρονα όμως έριξε τον σπόρο του καπιταλιστικού ιμπεριαλισμού, που είδε η γενιά μας να γιγαντώνεται, έως το σημείο να σχηματιστούν ολοκληρωτικά κράτη και να ξεσπάσουν παγκόσμιοι πόλεμοι.

Το έθνος δεν θεωρείται πια ως το ιστορικό προϊόν της συμβίωσης ανθρώπων που χάρη σε μια μακρά διαδικασία έφθασαν σε έναν μεγαλύτερο συγκερασμό εθίμων και προσδοκιών και βρίσκουν τώρα στο κράτος την αποτελεσματικότερη μορφή οργάνωσης του συλλογικού τους βίου στο πλαίσιο όλης της ανθρωπότητας.

Αντίθετα, εξελίχθηκε σε μια θεϊκή οντότητα, σε έναν οργανισμό που πρέπει να σκέπτεται μόνο τη δική του ύπαρξη και ανάπτυξη χωρίς να ενδιαφέρεται στο ελάχιστο για τη ζημία που μπορεί να προξενήσει στα άλλα έθνη.

Η απόλυτη αυτοδυναμία των εθνικών κρατών οδήγησε στην ανάπτυξη επεκτατικών τάσεων. Κάθε κράτος αισθανόταν να απειλείται από την ισχύ των άλλων και θεωρούσε ως «ζωτικό χώρο» όλο και πιο μεγάλες περιοχές που του επέτρεπαν να κινείται ελεύθερα και να εξασφαλίζει την ευημερία του χωρίς να εξαρτάται από κανένα άλλο. Αυτή η επιθυμία για κυριαρχία δεν μπορούσε να κορεστεί παρά μόνο με την ηγεμονία του ισχυρότερου κράτους πάνω σε όλα τα άλλα.

Ως επακόλουθο, το κράτος, από θεματοφύλακα της ελευθερίας των πολιτών, μεταμορφώθηκε σε δεσπότη υπηκόων εν υπηρεσία, με όλες τις εξουσίες για να αντλεί τη μέγιστη πολεμική απόδοση. Ακόμα και σε περιόδους ειρήνης, που στην πραγματικότητα αποτελούν ανάπαυλα για την προετοιμασία των επόμενων

αναπόφευκτων συγκρούσεων, η βούληση της στρατιωτικής τάξης υπερισχύει σε πολλές χώρες εκείνης της αστικής και καθιστά όλο και δυσκολότερη τη λειτουργία των ελεύθερων πολιτευμάτων: το σχολείο, οι επιστήμες, η παραγωγή, η διοίκηση, προσανατολίζονται κυρίως στην ενίσχυση του πολεμικού δυναμικού. Οι μητέρες χρησιμοποιούνται για αναπαραγωγή στρατιωτών και ανταμείβονται κατά συνέπεια με τα ίδια κριτήρια που βραβεύονται στις εκθέσεις τα γονιμότερα ζώα. Τα παιδιά εκπαιδεύονται από την πιο τρυφερή ηλικία στα όπλα και στο μίσος προς τους ξένους. Από τη στιγμή που όλα στρατιωτικοποιούνται και όλοι καλούνται συνεχώς να υπηρετούν στον στρατό, καταργούνται και οι ατομικές ελευθερίες. Οι συνεχείς πόλεμοι οδηγούν στην εγκατάλειψη της οικογένειας, της δουλειάς, των περιουσιών, και στη θυσία της ίδιας της ζωής για σκοπούς των οποίων κανείς δεν αντιλαμβάνεται πραγματικά την αξία. Οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν για δεκαετίες προκειμένου να αυξηθεί η συλλογική ευημερία καταστρέφονται μέσα σε λίγες ημέρες.

Τα ολοκληρωτικά κράτη είναι εκείνα που κατάφεραν συντονίσουν με τον πιο πρόσφορο τρόπο όλες τις κοινωνικές δυνάμεις. Ενεργοποίησαν στο έπακρο τον συγκεντρωτισμό και την πολιτική αυτάρκειας και απέδειξαν συνεπώς ότι είναι οι πιο ευπροσάρμοστοι οργανισμοί στο σημερινό διεθνές περιβάλλον. Αρκεί κάποιο έθνος να κάνει ένα βήμα προς έναν πιο έντονο ολοκληρωτισμό για να παρασυρθούν και τα υπόλοιπα στην ίδια πορεία από τη θέληση να επιβιώσουν.

2^{ον}) Καθιερώθηκε το ίσο δικαίωμα όλων των πολιτών στη διαμόρφωση της κρατικής βούλησης.

Η βούληση αυτή έπρεπε να αποτελεί τη συνισταμένη των ευμετάβλητων οικονομικών και ιδεολογικών αναγκών όλων των κοινωνικών κατηγοριών που εκφράζονταν ελεύθερα. Αυτή η πολιτική οργάνωση επέτρεψε να διορθωθούν ή τουλάχιστον να αμβλυνθούν πολλές από τις πιο κραυγαλέες κληρονομικές αδικίες των καθεστώτων του παρελθόντος. Επιπλέον, η ελευθερία του Τύπου και του συνέρχεσθαι και η προοδευτική επέκταση του δικαιώματος ψήφου καθιστούσαν όλο και πιο δυσχερή την υπεράσπιση των παλαιών προνομίων και συνέβαλαν στη διατήρηση του αντιπροσωπευτικού συστήματος.

Οι άποροι έμαθαν σιγά-σιγά να χρησιμοποιούν τα μέσα αυτά για να επιτεθούν στα κεκτημένα δικαιώματα των ευπόρων. Οι κοινωνικοί φόροι στα εισοδήματα που δεν είχαν προκύψει από εργασία και τις κληρονομίες, τα κλιμακωτά ποσοστά φορολόγησης των μεγάλων περιουσιών, η εξαίρεση των κατώτερων εισοδημάτων και των αγαθών πρώτης ανάγκης, η δωρεάν σχολική εκπαίδευση, η αύξηση των δαπανών κοινωνικής αρωγής και πρόνοιας, οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις, ο έλεγχος των εργοστασίων, απειλούσαν τις προνομιούχες τάξεις στα καλύτερα οχυρωμένα κάστρα τους.

Ακόμα και οι προνομιούχες τάξεις που είχαν δεχτεί να επικρατήσει η ισότητα των πολιτικών δικαιωμάτων δεν μπορούσαν να παραδεχθούν ότι οι τάξεις των απόκληρων θα τα χρησιμοποιούσαν για να επιδιώξουν στην πράξη την ισότητα εκείνη που θα έδινε στα δικαιώματα αυτά συγκεκριμένο περιεχόμενο πραγματικής ελευθερίας. Όταν, μετά το τέλος του 1ου Παγκόσμιου Πολέμου, η απειλή έγινε πάρα πολύ σοβαρή, ήταν φυσικό οι τάξεις αυτές να χειροκροτήσουν θερμά και να υποστηρίξουν την εγκαθίδρυση δικτατοριών που αφαίρεσαν τα νόμιμα όπλα από τα χέρια των αντιπάλων τους.

Από την άλλη πλευρά, ο σχηματισμός γιγαντιαίων βιομηχανικών και τραπεζικών συγκροτημάτων και συνδικάτων που κάτω από ενιαία καθοδήγηση συνένωναν ολόκληρους στρατούς εργαζόμενων, συνδικάτων και συγκροτημάτων που πίεζαν τις κυβερνήσεις για να επιτύχουν την πολιτική που ανταποκρινόταν καλύτερα στα ιδιαίτερα συμφέροντά τους, απειλούσε να διαιρέσει το ίδιο το κράτος σε ανάλογες οικονομικές βαρωνίες σε έντονη διαμάχη μεταξύ τους. Τα φιλελευθερο-δημοκρατικά πολιτεύματα, που είχαν καταστεί το εργαλείο για να εκμεταλλεύονται καλύτερα οι ομάδες αυτές ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο, έχαναν όλο και περισσότερο το κύρος τους και έτσι διαχεόταν η πεποίθηση ότι μόνο το ολοκληρωτικό κράτος, που θα καταργούσε τις λαϊκές ελευθερίες, θα μπορούσε με κάποιο τρόπο να επιλύσει τη σύγκρουση συμφερόντων που οι πολιτικοί θεσμοί δεν κατάφερναν πια να εμποδίσουν.

Εκ των πραγμάτων, στη συνέχεια, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα εδραίωσαν εν γένει τη θέση των διάφορων κοινωνικών κατηγοριών στα επίπεδα που είχαν φθάσει βαθμιαία προηγουμένως και απέκλεισαν, με τον αστυνομικό έλεγχο της ζωής των πολιτών και με τη βίαιη εξάλειψη όλων των αντιφρονούντων, κάθε νόμιμη δυνατότητα να διορθωθεί περαιτέρω η κατάσταση.

Εξασφαλίστηκε έτσι η επιβίωση των απόλυτα παρασιτικών τάξεων των άεργων γαιοκτημόνων και των εισοδηματιών που συμβάλλουν στην κοινωνική παραγωγή πηγαίνοντας μόνο να εισπράξουν τα μερίσματα από τους τίτλους τους. Των μονοπωλίων και των αλυσίδων που εκμεταλλεύονται τους καταναλωτές και εξανεμίζουν τις οικονομίες των μικροαποταμιευτών. Των πλουτοκρατών που κινούν παρασκηνιακά τους πολιτικούς σαν μαριονέττες για να κατευθύνουν όλον τον κρατικό μηχανισμό προς το ιδικό τους αποκλειστικά όφελος με τη δικαιολογία ότι εξυπηρετούν ανώτερα εθνικά συμφέροντα. Διατηρήθηκαν οι κολοσσιαίες περιουσίες των λίγων και η μιζέρια των μεγάλων μαζών, που αποκλείστηκαν από κάθε δυνατότητα να απολαύσουν τους καρπούς του σύγχρονου πολιτισμού. Διασώθηκε ουσιαστικά ένα οικονομικό καθεστώς στο οποίο τα υλικά αποθέματα και οι δυνάμεις της εργασίας, αντί να χρησιμοποιούνται για να ικανοποιήσουν τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου, τις απαραίτητες για την ανάπτυξη της ζωτικής του ενέργειας, κατευθύνονται για να ικανοποιήσουν τις πιο κενές επιθυμίες των πλουσιότερων. Διασώθηκε ένα οικονομικό καθεστώς το οποίο διαγωνίζει τη δύναμη του χρήματος στο πλαίσιο της ίδιας κοινωνικής τάξης, με το κληρονομικό δικαίωμα να μετατρέπεται σε προνόμιο χωρίς καμία αντιστοιχία με την κοινωνική αξία της πραγματικά προσφερόμενης υπηρεσίας. Το πεδίο των προλεταριακών δυνατοτήτων συρρικνώθηκε τόσο πολύ, ώστε οι εργαζόμενοι, για να επιβιώσουν, αναγκάστηκαν συχνά να παραδοθούν στην εκμετάλλευση όποιου τους προσέφερε οποιαδήποτε ευκαιρία απασχόλησης.

Τα συνδικάτα, για να κρατούν ακίνητη και υπάκουη την εργατική τάξη, έχουν μετατραπεί από ελεύθεροι οργανισμοί πάλης, κατευθυνόμενοι από άτομα που απόλαυαν της εμπιστοσύνης των εταίρων, σε όργανα αστυνομικής εποπτείας υπό τη διοίκηση υπαλλήλων που επιλέγονται από την άρχουσα τάξη και που είναι υπόλογοι μόνο απέναντι σε αυτή. Εάν κάποια διόρθωση τύχει να γίνει σε ένα τέτοιο οικονομικό καθεστώς, υπαγορεύεται πάντα μόνο από μιλιταριστικές ανάγκες που συνάδουν με τις αντιδραστικές προσδοκίες των προνομιούχων τάξεων όσον αφορά την ανάδυση και εδραίωση των ολοκληρωτικών κρατών.

3^{ov}) Ενώπιον στον αυταρχικό δογματισμό ορθώθηκε η πάγια αξία του κριτικού πνεύματος.

Οποιοσδήποτε ισχυρισμός ή έπρεπε να διασταυρώνεται ή να καταρρέει. Στη μεθοδικότητα αυτής της απροκατάληπτης στάσης οφείλονται οι μείζονες κατακτήσεις της κοινωνίας μας σε κάθε πεδίο. Η πνευματική όμως αυτή ελευθερία δεν άντεξε στην κρίση που έφερε στην επιφάνεια τα ολοκληρωτικά κράτη. Νέα δόγματα, που έγιναν δεκτά είτε από πεποίθηση είτε από υποκρισία, κυριάρχησαν σε όλες τις επιστήμες.

Μολονότι κανένας δεν γνωρίζει τι είναι μια φυλή, που ακόμη και η πιο στοιχειώδης ιστορική γνώση μπορεί να αποδείξει πόσο παράλογη είναι η έννοια αυτή, απαιτείται από τους φυσιολόγους να πιστέψουν, να αποδείξουν και να πείσουν ότι ανήκουμε σε μια εκλεκτή φυλή μόνον επειδή ο ιμπεριαλισμός χρειάζεται τον μύθο αυτό για να εξάψει στις μάζες το μίσος και την αλαζονεία. Οι πιο προφανείς έννοιες της οικονομικής επιστήμης μεταβάλλονται σε αναθέματα προκειμένου να προβληθούν η πολιτική της αυτάρκειας, των ισοζυγισμένων ανταλλαγών και των άλλων παλιών όπλων του μερκαντιλισμού, ως οι σημαντικές ανακαλύψεις των καιρών μας. Λόγω της οικονομικής αλληλεξάρτησης όλων των χωρών του κόσμου, ο πλανήτης αποτελεί στο σύνολό του ζωτικό χώρο για κάθε λαό που θέλει να διατηρήσει το επίπεδο ζωής που αντιστοιχεί στη σύγχρονη πολιτισμική κατάσταση. Δημιουργήθηκε όμως η ψευδοεπιστήμη της γεωπολιτικής για να δοθεί υπόσταση στη θεωρία των ζωτικών χώρων και να επενδυθεί θεωρητικά η βούληση του ιμπεριαλισμού για ηγεμονία.

Τα κύρια στοιχεία της ιστορίας πλαστογραφούνται σύμφωνα με τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Κάθε μη ορθόδοξο πόνημα αποβάλλεται από τις βιβλιοθήκες και τα βιβλιοπωλεία. Ο σκοταδισμός απειλεί και πάλι να καταπνίξει το ανθρώπινο πνεύμα. Υπονομεύεται η ίδια η κοινωνική ηθική της ελευθερίας και της ισότητας. Οι άνθρωποι δεν θεωρούνται πλέον ελεύθεροι πολίτες που αξιοποιούν το κράτος για να επιτύχουν ευκολότερα τους συλλογικούς τους στόχους. Γίνονται υπηρέτες του κράτους το οποίο καθορίζει ποιοι πρέπει να είναι οι στόχοι τους και ως κρατική βούληση υιοθετείται βεβαίως η βούληση όσων κατέχουν την εξουσία. Οι άνθρωποι δεν είναι πια υποκείμενα δικαίου, αλλά, ιεραρχικά καταταγμένοι, υποχρεούνται να υπακούουν χωρίς αντίρρηση στις ανώτερες αρχές που κορυφώνονται σε μία αρχηγία δεόντως θεοποιημένη.

Το καθεστώς των φατριών αναγεννιέται δυναμικά από τις στάχτες του.

Αυτός ο αντιδραστικός ολοκληρωτικός πολιτισμός, αφού θριάμβευσε σε διάφορες χώρες, βρήκε τελικά στη ναζιστική Γερμανία τη δύναμη που εκτίμησε ότι μπορούσε να επιφέρει το τελικό κτύπημα. Μετά από μία σχολαστική προετοιμασία, εκμεταλλευόμενος με θράσος και χωρίς ενδοιασμό, έχθρες, εγωισμούς και τη βλακεία των άλλων, παρασύροντας πίσω του άλλα υποτελή ευρωπαϊκά κράτη - πρώτο μεταξύ των οποίων την Ιταλία - και συμμαχώντας με την Ιαπωνία, η οποία επιδιώκει τους ίδιους στόχους στην Ασία, ρίχτηκε στο έργο της επικυριαρχίας. Η νίκη του θα σήμαινε την οριστική εδραίωση του ολοκληρωτισμού στον κόσμο. Όλα του τα χαρακτηριστικά θα εντεινόνταν στον υπέρτατο βαθμό και οι προοδευτικές δυνάμεις θα καταδικάζονταν για πολύ καιρό σε μία απλή αρνητική στάση.

Η παραδοσιακή αλαζονεία και αδιαλλαξία της γερμανικής στρατιωτικής τάξης μπορεί να μας δώσει ήδη μιαν ιδέα για το ποιόν της κυριαρχίας της μετά από ένα νικηφόρο πόλεμο. Οι Γερμανοί, ως νικητές, θα μπορούσαν να επιτρέψουν και κάποιο πρόσχημα

γενναιοδωρίας προς τους άλλους ευρωπαϊκούς λαούς. Να σεβαστούν τυπικά τα εδάφη τους και τους πολιτικούς θεσμούς τους και να κυβερνήσουν με τρόπο που να ικανοποιεί το βλακώδες πατριωτικό συναίσθημα εκείνων που κοιτούν τα χρώματα των συνοριακών στύλων και την εθνικότητα των πολιτικών προσώπων που παρουσιάζονται στο προσκήνιο, αντί για τον συσχετισμό των δυνάμεων και το πραγματικό περιεχόμενο των κρατικών δομών. Όπως όμως και να παραλλάξουν την κυριαρχία τους η πραγματικότητα θα είναι πάντα η αυτή: μια νέα διαίρεση της ανθρωπότητας σε Σπαρτιάτες και Είλωτες.

Ακόμη και να βρεθεί μια συμβιβαστική λύση μεταξύ των αντιμαχόμενων μερών, ο ολοκληρωτισμός θα έχει κάνει ένα επιπλέον βήμα μπροστά, καθώς όλες οι χώρες που θα ξεφύγουν από τον εναγκαλισμό της Γερμανίας, θα αναγκαστούν να υιοθετήσουν την ίδια μορφή πολιτικής οργάνωσης και να προετοιμαστούν κατάλληλα εκ νέου για πόλεμο.

Αν όμως η χιτλερική Γερμανία κατάφερε να νικήσει το ένα μετά το άλλο τα μικρά κράτη, με τη δράση της ανάγκασε να κατέβουν στην κονίστρα όλο και πιο μεγάλες δυνάμεις. Η θαρραλέα μαχητικότητα της Μεγάλης Βρετανίας, που κράτησε κεφάλι στον εχθρό ακόμη και τη στιγμή που έμεινε μόνη, εξώθησε τους Γερμανούς να προσκρούσουν στη γενναία αντίσταση του σοβιετικού στρατού και έδωσε χρόνο στην Αμερική να θέσει σε κίνηση τις αστείρευτες παραγωγικές της πηγές. Ο αγώνας αυτός ενάντια στον γερμανικό ιμπεριαλισμό συνδέεται στενά με τον αγώνα που διεξάγει ο κινεζικός λαός ενάντια στον ιαπωνικό ιμπεριαλισμό.

Τεράστιες μάζες ανθρώπων και πλούτου έχουν ήδη παραταχτεί απέναντι από τις ολοκληρωτικές δυνάμεις. Οι τελευταίες έχουν φθάσει στο ανώτερο σημείο των δυνατοτήτων τους και δεν μπορούν πλέον παρά να φθαρούν βαθμιαία. Οι αντίπαλες δυνάμεις έχουν αντίθετα ξεπεράσει το σημείο της μέγιστης ύφεσης και βρίσκονται σε φάση ανάκαμψης.

Ο πόλεμος των συμμάχων ξυπνάει κάθε μέρα όλο και περισσότερο την επιθυμία για απελευθέρωση, ακόμη και στις χώρες που είχαν υποκύψει στη βία και είχαν καταπτοηθεί από το πλήγμα που είχαν δεχθεί. Ξυπνάει έως και τη βούληση των ίδιων των λαών των δυνάμεων του Άξονα, οι οποίοι αντιλαμβάνονται ότι παρασύρθηκαν σε μια απελπιστική κατάσταση μόνο για να ικανοποιήσουν τον πόθο των ηγετών τους για κυριαρχία.

Η αργή διαδικασία χάρη στην οποία τεράστιες μάζες ανθρώπων αφήνονταν παθητικά να διαμορφωθούν από το νέο καθεστώς, προσαρμοζόμενες και συνεισφέρουσες έτσι στην εδραίωσή του, έχει ανακοπεί. Απεναντίας έχει αρχίσει η αντίστροφη διαδικασία. Σε αυτό το τεράστιο κύμα που ορθώνεται αργά βρίσκονται όλες οι προοδευτικές δυνάμεις: τα πιο φωτισμένα τμήματα των εργατικών τάξεων που δεν παρασύρθηκαν από τον τρόπο και τις απατηλές υποσχέσεις στην αναζήτηση ενός ανώτερου τρόπου ζωής, τα πιο συνειδητοποιημένα στοιχεία των τάξεων των διανοούμενων, που φέρουν βαρέως την υποβάθμιση στην οποία υποβάλλεται η διανοήση, επιχειρηματίες που αισθάνονται ικανοί για νέες πρωτοβουλίες και θα ήθελαν να αποδεσμευτούν από τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και την πολιτική εθνικής αυτάρκειας που εμποδίζουν κάθε τους κίνηση. Όλοι αυτοί τέλος που από ένα έμφυτο συναίσθημα αξιοπρέπειας δεν κάμπτουν τη σπονδυλική στήλη στην ταπείνωση της σκλαβιάς.

Σε όλες αυτές τις δυνάμεις εμπιστευόμαστε σήμερα τη σωτηρία του πολιτισμού μας.

II.- ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ – Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η ήττα όμως της Γερμανίας δεν θα οδηγήσει αυτόματα στην αναδιάταξη της Ευρώπης σύμφωνα με το δικό μας πολιτισμικό ιδεώδες.

Στη σύντομη περίοδο της γενικής κρίσης (κατά την οποία τα κράτη θα έχουν σωριαστεί σε ερείπια και οι λαϊκές μάζες θα αναμένουν εναγωνίως τον νέο λόγο, αποτελώντας ύλη ακατέργαστη, διάπυρη και επιδεκτική να διαμορφωθεί σε νέα σχήματα, έτοιμα να υποδεχτούν την ηγεσία σοβαρών διεθνιστών), οι πιο προνομιούχες τάξεις των παλαιών εθνικών συστημάτων θα επιδιώξουν με δόλο ή με τη βία να μετριάσουν το κύμα των διεθνιστικών αισθημάτων και πόθων και θα βαλθούν επιδεικτικά να ανασυγκροτήσουν τις παλαιές κρατικές οργανωτικές δομές. Είναι μάλιστα πιθανό να προσπαθήσουν να εξωθήσουν τα πράγματα προς αυτή την κατεύθυνση και οι εγγλέζοι ιθύνοντες, ίσως σε συμφωνία με τους Αμερικανούς, για να εφαρμόσουν και πάλι την πολιτική της ισορροπίας των εξουσιών, προς το άμεσο προφανώς συμφέρον των αυτοκρατοριών τους.

Οι συντηρητικές δυνάμεις, δηλαδή η ηγεσία των βασικών θεσμικών οργάνων των εθνικών κρατών, τα ανώτερα στελέχη των ενόπλων δυνάμεων, με επικεφαλής, εκεί όπου υπάρχουν, τις μοναρχίες, οι ομάδες εκείνες του μονοπωλιακού καπιταλισμού που έχουν συνδέσει τις τύχες των κερδών τους με τις τύχες των κρατών, οι μεγάλοι γαιοκτήμονες και η υψηλή εκκλησιαστική ιεραρχία που μόνο από μια σταθερή συντηρητική κοινωνία μπορεί να εξασφαλίσει τα παρασιτικά της έσοδα, και πίσω τους όλο το αναρίθμητο πλήθος εκείνων που εξαρτώνται από αυτούς ή που έχουν μόνο θαμπωθεί από την παραδοσιακή τους εξουσία: όλες αυτές οι αντιδραστικές δυνάμεις αισθάνονται σήμερα το οικοδόμημα να τρίζει και ψάχνουν τρόπους να διασωθούν. Η κατάρρευση θα τους στερήσει μονομιάς όλες τις εγγυήσεις που είχαν μέχρι σήμερα και θα τις αφήσει έκθετες στην έφοδο των προοδευτικών δυνάμεων.

Η επαναστατική κατάσταση: παλαιά και νέα ρεύματα

Η πτώση των ολοκληρωτικών καθεστώτων θα σημάνει συναισθηματικά για ολόκληρους λαούς την έλευση της «ελευθερίας». Θα αρθεί κάθε εμπόδιο και αυτομάτως θα επικρατήσουν ευρύτατες ελευθερίες του λόγου και του συνέρχεσθαι. Θα είναι ο θρίαμβος των δημοκρατικών τάσεων. Με αναρίθμητες παραλλαγές. Από έναν πολύ συντηρητικό φιλελευθερισμό έως τον σοσιαλισμό και την αναρχία. Οι δημοκρατικοί πιστεύουν στην «αυθόρμητη δημιουργία» των γεγονότων και των θεσμικών οργάνων, στην απόλυτη καλοσύνη των κινήτρων που έρχονται από τα κάτω. Δεν θέλουν να εκβιάσουν την «ιστορία», τον «λαό», το «προλεταριάτο» ή όπως αλλιώς αποκαλούν τον Θεό τους. Προοιωνίζονται το τέλος των δικτατοριών, το φαντάζονται ως ανταπόδοση στον λαό των απαράγραπτων δικαιωμάτων αυτοδιάθεσης. Τα όνειρά τους θα εκπληρωθούν με τη σύγκληση μιας συντακτικής συνέλευσης, εκλεγμένης από την πιο ευρεία εκλογική βάση και με τον πιο σχολαστικό σεβασμό του δικαιώματος των ψηφοφόρων, η οποία θα αποφασίσει τι είδους σύνταγμα θα παραγάγει.

Εάν ο λαός είναι ανώριμος, θα παραγάγει ένα κακό σύνταγμα το οποίο θα καταστεί δυνατό να διορθωθεί μόνο μέσω ενός διαρκούς αγώνα πειθούς.

Οι δημοκρατικοί δεν απορρίπτουν τη βία ως αρχή. Θέλουν να τη χρησιμοποιούν μόνο όταν η πλειονότητα είναι πεπεισμένη για την αναγκαιότητά της. Δηλαδή ακριβώς όταν η κατάσταση φτάσει στο απροχώρητο. Ως εκ τούτου είναι κατάλληλοι να κυβερνούν μόνο σε περιόδους ομαλότητας, κατά τις οποίες ένας λαός είναι στο σύνολό του πεπεισμένος για την καλή ποιότητα των βασικών θεσμών, που πρέπει να διορθώνονται μόνο σε σχετικά δευτερεύοντα σημεία. Σε επαναστατικές εποχές, κατά τις οποίες οι θεσμοί δεν πρέπει απλώς να χηρύνονται αλλά να δημιουργούνται, η δημοκρατική πρακτική αποτυγχάνει παταγωδώς. Η αξιολύπητη αδυναμία των δημοκρατικών κατά τη ρωσική, τη γερμανική και την ισπανική επανάσταση προσφέρει τρία από τα πιο πρόσφατα παραδείγματα. Σε τέτοιες καταστάσεις, μετά τη διάλυση του παλαιού κρατικού μηχανισμού, με τους νόμους του και τη διοίκησή του, ξεφυτρώνουν αμέσως είτε με ομοιότητες προς την παλαιά νομιμότητα είτε περιφρονώντας την, ένα πλήθος συνελεύσεων και λαϊκών αντιπροσωπειών στις οποίες συγκλίνουν και δραστηριοποιούνται όλες οι προοδευτικές κοινωνικές δυνάμεις. Ο λαός έχει μεν ορισμένες βασικές ανάγκες να ικανοποιηθεί αλλά δεν γνωρίζει με ακρίβεια τι θέλει και πώς να το κάνει. Στα αυτιά του ηχούν χίλιες καμπάνες. Τα εκατομμύρια κεφάλια του δεν καταφέρνουν να προσανατολιστούν και αποσυντίθενται σε ένα πλήθος αντικρουόμενων μεταξύ τους τάσεων.

Τη στιγμή που χρειάζεται η μέγιστη αποφασιστικότητα και τόλμη, οι δημοκρατικοί, επειδή δεν υποστηρίζονται από μια αυθόρμητη λαϊκή συναίνεση, αλλά μόνο από ένα θολό συνονθύλευμα παθών, αισθάνονται χαμένοι. Σκέπτονται ότι χρέος τους είναι να δημιουργήσουν αυτή τη συναίνεση και παρουσιάζονται ως ιεροκήρυκες την ώρα που χρειάζονται αρχηγοί για να οδηγήσουν, γνωρίζοντας που θα φθάσουν. Χάνουν τις ευνοϊκές συγκυρίες για να εδραιώσουν το νέο καθεστώς, επιδιώκοντας να θέσουν αμέσως σε λειτουργία μηχανισμούς που είναι κατάλληλοι μόνο για περιόδους σχετικής ομαλότητας, ενώ απαιτείται μακρά προετοιμασία. Παρέχουν στους αντιπάλους τους τα όπλα τα οποία στη συνέχεια εκείνοι χρησιμοποιούν για να τους ανατρέψουν. Εκπροσωπούν εντέλει, στις χίλιες τάσεις τους, όχι πια τη βούληση για ανανέωση, αλλά τις συγκεχυμένες επιθυμίες που βασιλεύουν σε κάθε νου, οι οποίες, αυτοαναιρούμενες, προετοιμάζουν το πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της αντίδρασης.

Η δημοκρατική πολιτική μεθοδολογία θα είναι βάρος κατά την επαναστατική κρίση.

Όταν οι δημοκρατικοί θα έχουν αναλώσει σε λογομαχίες τις πρώτες λαϊκές συμπάθειες που είχαν κερδίσει ως εγγυητές της ελευθερίας, χάνοντας κάθε σοβαρή πολιτική και κοινωνική επανάσταση, θα ανασυνταχθούν αναπόφευκτα οι προολοκληρωτικοί πολιτικοί θεσμοί και ο αγώνας θα επιστρέψει στα παλαιά πρότυπα των αντιμαχόμενων τάξεων.

Η αρχή σύμφωνα με την οποία η πάλη των τάξεων είναι ο όρος που συνοψίζει όλα τα πολιτικά προβλήματα, αποτέλεσε τη βασική θέση ειδικά των εργοστασιακών εργατών και χρησίμευσε για να προσδώσει ουσία στην πολιτική τους έως ότου δεν έμπαιναν υπό αμφισβήτηση οι θεμελιώδεις θεσμοί. Όταν όμως εξ ανάγκης επιβάλλεται η μεταρρύθμιση όλης της κοινωνικής οργάνωσης, η αρχή αυτή μετατρέπεται σε εργαλείο απομόνωσης του προλεταριάτου. Οι εργάτες, ταξικά διαμορφωμένοι, δεν βλέπουν παρά μόνο τις ιδιαίτερες τους ταξικές ή ακόμη και κλαδικές διεκδικήσεις. Είτε δεν μεριμνούν για το πώς θα τις συνδέσουν με τα συμφέροντα των άλλων τάξεων είτε, όπως υπαγορεύεται από μία εκατονταετή προπαγάνδα ως το βασικό

φάρμακο για όλα τους τα δεινά, φιλοδοξούν να επιβάλουν τη μονόπλευρη δικτατορία της τάξης τους, πραγματοποιώντας την ουτοπική κολεκτιβοποίηση όλων των υλικών μέσων παραγωγής. Η πολιτική αυτή δεν καταφέρνει να επηρεάσει άλλο κοινωνικό στρώμα, παρά μόνο τους εργάτες οι οποίοι στερούν έτσι την υποστήριξή τους στις άλλες προοδευτικές δυνάμεις ή τις αφήνουν να πέσουν στο έλεος της αντίδρασης που τις οργανώνει επιδέξια για να τσακίσουν στη συνέχεια το ίδιο το προλεταριακό κίνημα.

Μεταξύ των διαφόρων προλεταριακών τάσεων, οι κομμουνιστές, οπαδοί της ταξικής πολιτικής και του ιδεώδους του κολεκτιβισμού, έχουν αναγνωρίσει τη δυσκολία να συγκεντρώσουν τις απαραίτητες δυνάμεις για να νικήσουν και, για τον λόγο αυτό, σε αντίθεση με τα άλλα λαϊκά κόμματα, έχουν συνταχθεί σε ένα άκαμπτα πειθαρχημένο κίνημα που εκμεταλλεύεται τον ρωσικό μύθο για να οργανώνει τους εργάτες χωρίς να τους ακούει και για να τους χρησιμοποιεί στις πιο ανόμοιες διεκδικήσεις.

Η τακτική αυτή καθιστά τους κομμουνιστές πιο αποτελεσματικούς από τους δημοκρατικούς στη διαχείριση των επαναστατικών κρίσεων. Κρατώντας όμως τις εργατικές τάξεις όσο το δυνατόν μακρύτερα από τις άλλες επαναστατικές δυνάμεις – κηρύσσοντας ότι η δική τους «αληθινή» επανάσταση δεν έχει έλθει ακόμη – συνιστούν την κρίσιμη ώρα ένα διασπαστικό στοιχείο που αποδυναμώνει το σύνολο. Επιπλέον, η απόλυτη εξάρτησή τους από το ρωσικό κράτος, που τους έχει επανειλημμένως χρησιμοποιήσει για να επιτύχει τους δικούς του εθνικούς στόχους, τους εμποδίζει να εφαρμόσουν κάποια πολιτική με ένα μίνιμουμ συνέχειας. Έχουν πάντοτε ανάγκη να κρύβονται πίσω από έναν Κάρολυ, έναν Μπλουμ, έναν Νεγκρίν, για να γκρεμιστούν στη συνέχεια μαζί με τις χρησιμοποιημένες δημοκρατικές μαριονέτες.

Η εξουσία δεν κατακτάται και δεν διατηρείται απλώς με την πονηριά, αλλά με την ικανότητα να ανταποκρίνεσαι με οργανικό και ζωτικό τρόπο στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας.

Εάν ο αγώνας θα περιοριζόταν αύριο στο παραδοσιακό εθνικό πεδίο, θα ήταν πάρα πολύ δύσκολο να ξεφύγουμε από τα παλιά ερωτηματικά. Τα εθνικά κράτη έχουν ήδη συγκροτήσει με τόσο στέρεο τρόπο τις οικονομίες τους, που πολύ σύντομα κεντρικό ζήτημα θα γινόταν το ποια ομάδα οικονομικών συμφερόντων, ήτοι ποια τάξη, θα έπρεπε να πάρει τα ηνία. Το μέτωπο των προοδευτικών δυνάμεων θα διασπαζόταν εύκολα στη σύγκρουση ανάμεσα σε τάξεις και οικονομικές κατηγορίες. Κατά πάσα πιθανότητα κέρδος θα εισέπρατταν μόνο οι αντιδραστικοί.

Ένα πραγματικό επαναστατικό κίνημα πρέπει να προκύψει από αυτούς που μπόρεσαν να ασκήσουν κριτική στις παλαιές πολιτικές θέσεις. Θα πρέπει να συνεργαστεί με τις δημοκρατικές δυνάμεις, με τις κομμουνιστικές και, γενικά, με όσους συνεργάζονται για τη διάλυση του ολοκληρωτισμού. Χωρίς όμως να αφεθεί να παγιδευτεί στην πολιτική πρακτική καμιάς από αυτές.

Οι αντιδραστικές δυνάμεις διαθέτουν ανθρώπους και στελέχη ικανά και εκπαιδευμένα στη διοίκηση. Θα αντισταθούν λυσσαλέα για να διατηρήσουν την πρωτοκαθεδρία τους. Την καίρια στιγμή θα παρουσιαστούν καλά μεταμφιεσμένες και θα διακηρύξουν την αγάπη τους για την ελευθερία, την ειρήνη, και τη γενική ευημερία των πιο φτωχών τάξεων. Στο παρελθόν έχουμε δει με ποιο τρόπο διείσδυσαν στα λαϊκά κινήματα και τα παρέλυσαν, τα εξέτρεψαν από την πορεία τους

και τα μετέτρεψαν στο ακριβώς αντίθετο. Αναμφίβολα θα είναι η πιο επικίνδυνη δύναμη με την οποία θα πρέπει να λογαριαστούμε.

Το σημείο στο οποίο θα προσπαθήσουν να κρατηθούν οι δυνάμεις αυτές θα είναι η αποκατάσταση του εθνικού κράτους. Για να μπορέσουν έτσι να ασκήσουν πίεση στο πιο διαδεδομένο λαϊκό συναίσθημα, το πιο πληγωμένο από τα πρόσφατα κινήματα και το πιο εύχρηστο για αντιδραστικούς σκοπούς: το πατριωτικό συναίσθημα. Με τον τρόπο αυτό ελπίζουν ακόμη ότι θα προκαλέσουν σύγχυση στις ιδέες των αντιπάλων, καθώς οι λαϊκές μάζες έχουν αποκτήσει την μέχρι τώρα πολιτική τους εμπειρία μόνο στο εθνικό πλαίσιο. Θα είναι συνεπώς αρκετά εύκολο να τις κάνουν να πιστέψουν, τόσο αυτές όσο και τους πιο μύωπες ηγέτες τους, στην ανάγκη να ανοικοδομηθούν τα κράτη που καταστράφηκαν από την καταιγίδα.

Εάν επιτευχθεί ο στόχος αυτός, η αντίδραση θα νικήσει. Θα μπορούσαν επίσης τα κράτη αυτά να είναι φαινομενικά ευρέως δημοκρατικά και σοσιαλιστικά. Η επιστροφή της εξουσίας στα χέρια των αντιδραστικών θα είναι μόνο ζήτημα χρόνου. Θα έλθουν ξανά στην επιφάνεια οι εθνικές αντιζηλίες και κάθε κράτος θα επαφίεται εκ νέου για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του μόνο στη δύναμη των όπλων. Πρωταρχικό καθήκον θα καταστεί και πάλι, αργά ή γρήγορα, η μετατροπή των λαών σε στρατούς. Οι στρατηγοί θα ξαναπάρουν τα ηνία, τα μονοπώλια θα κερδίζουν από τις πολιτικές αυτάρκειας, οι γραφειοκρατικές συντεχνίες θα συνεχίσουν να διογκώνονται, οι ιερείς να κρατούν πειθήνιες τις μάζες. Μπροστά στην ανάγκη της νέας πολεμικής προετοιμασίας, όλες οι κατακτήσεις της πρώτης στιγμής θα συρρικνωθούν στο μηδέν.

Το πρόβλημα που πρέπει να λυθεί αρχικά, δεδομένου ότι η αποτυχία θα καταστήσει φαινομενική οποιαδήποτε άλλη πρόοδο, είναι η οριστική άρση της διαίρεσης της Ευρώπης σε κυρίαρχα εθνικά κράτη. Η συντριβή των περισσότερων κρατών της ηπείρου από τον γερμανικό οδοστρωτήρα έφερε τους ευρωπαϊκούς λαούς μπροστά στην ίδια μοίρα και ή θα υποστούν όλοι μαζί τη χιτλερική δεσποτεία ή όλοι μαζί θα εισέλθουν μετά την πτώση της σε μια επαναστατική περίοδο που δεν θα τους αφήσει ευκρινώς χωρισμένους σε στέρεες κρατικές δομές. Τα πνεύματα είναι τώρα πολύ πιο ευμενώς διατεθειμένα απ' ό,τι στο παρελθόν απέναντι σε μια ομοσπονδιακή αναδιοργάνωση της Ευρώπης. Η σκληρή εμπειρία των τελευταίων δεκαετιών άνοιξε τα μάτια και σε όποιον δεν ήθελε να δει και βοήθησε να ωριμάσουν πολλές ευνοϊκές περιστάσεις για το ιδεώδες μας.

Όλοι οι εχέφρονες άνθρωποι αναγνωρίζουν πλέον ότι δεν μπορεί να διατηρηθεί μια ισορροπία ανάμεσα σε ανεξάρτητα ευρωπαϊκά κράτη και μια μιλιταριστική Γερμανία να συμβιώνει μαζί τους επί ίσοις όροις. Ούτε μπορεί να κατακερματιστεί η Γερμανία και να κρατηθεί πατημένη στο λαιμό αφού νικηθεί. Στην πράξη φάνηκε ξεκάθαρα ότι καμία χώρα της Ευρώπης δεν μπορεί να είναι αμέτοχη τη στιγμή που οι άλλες συγκρούονται, και μάλιστα όταν οι διακηρύξεις ανεξαρτησίας και τα σύμφωνα μη επίθεσης έχουν μηδενική αξία. Έχει πια αποδειχτεί η ματαιότητα και μάλιστα η βλαβερότητα των οργανισμών του τύπου της Κοινωνίας των Εθνών που χωρίς μια στρατιωτική δύναμη ικανή να επιβάλει τις αποφάσεις της, παρίστανε ότι εγγυάται την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου και ταυτόχρονα ότι σέβεται την απόλυτη κυριαρχία των κρατών μελών. Παράλογη αποδείχτηκε η αρχή της μη επέμβασης, σύμφωνα με την οποία κάθε λαός θα έπρεπε να αφεθεί ελεύθερος να έχει τη δεσποτική κυβέρνηση που του αρέσει, λες και η εσωτερική συγκρότηση κάθε μεμονωμένου κράτους δεν

αποτελεί ζωτικό συμφέρον για όλες τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Άλυστα έμειναν τα πολλαπλά προβλήματα που δηλητηριάζουν τις διεθνείς σχέσεις των κρατών της ηπείρου, όπως η χάραξη των συνόρων στις ζώνες με μικτό πληθυσμό, η υπεράσπιση των αλλοεθνοτικών μειονοτήτων, η έξοδος στη θάλασσα των χωρών που βρίσκονται μακριά της, το βαλκανικό ζήτημα, το ιρλανδικό κλπ.. Τα προβλήματα αυτά θα έβρισκαν την πιο απλή λύση μέσα στην Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία, αφού θα έχαναν την οξύτητά τους καθώς θα μετατρέπονταν σε προβλήματα σχέσεων ανάμεσα σε διάφορες επαρχίες. Τέτοια λύση βρήκαν στο παρελθόν τα αντίστοιχα προβλήματα των κρατιδίων που έγιναν τμήμα μιας ευρύτερης κρατικής οντότητας.

Από τη άλλη πλευρά, το τέλος του αισθήματος ασφάλειας που παρείχε το απρόσβλητο της Μεγάλης Βρετανίας και έκανε τους Άγγλους να πιστεύουν στη «λαμπρή απομόνωση», η διάλυση του στρατού και της ίδιας της γαλλικής δημοκρατίας στην πρώτη σοβαρή σύγκρουση με τις γερμανικές δυνάμεις (πράγμα που ελπίζεται ότι μετρίασε τη σοβινιστική πεποίθηση της απόλυτης γαλλικής ανωτερότητας) και ιδίως η συνειδητοποίηση του κινδύνου γενικής υποτέλειας, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις που θα ευνοήσουν την οικοδόμηση ενός ομοσπονδιακού καθεστώτος και θα τεθεί ένα τέλος στη σημερινή αναρχία. Το γεγονός ακόμη ότι η Αγγλία δέχτηκε πια την αρχή της ινδικής ανεξαρτησίας και ότι η Γαλλία, αναγνωρίζοντας την ήττα της, έχασε όλη της την αυτοκρατορία, κάνουν ακόμη πιο εύκολο να βρεθεί μια βάση συμφωνίας για να διευθετηθεί ευρωπαϊκά το ζήτημα των αποικιακών κτήσεων.

Σε όλα αυτά πρέπει τέλος να προστεθεί ότι έπαψαν να υπάρχουν ορισμένες από τις κύριες δυναστείες και ότι τα στηρίγματα όσων επιβίωσαν είναι σαθρά. Πράγματι πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι δυναστείες, θεωρώντας παραδοσιακά τις διάφορες χώρες ως ιδιοκτησία τους και αποτελώντας το στήριγμα ισχυρών συμφερόντων, αντιπροσωπεύουν ένα σοβαρό εμπόδιο για την ορθολογική οργάνωση των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης οι οποίες δεν μπορεί παρά να διέπονται από ένα δημοκρατικό σύνταγμα που θα σέβονται όλες οι ομόσπονδες χώρες. Θα πρέπει επίσης να αναγνωριστεί ότι η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία, όταν θα έχει ξεπεραστεί ο ορίζοντας της γηραίας ηπείρου, θα είναι η μόνη χειροπιαστή εγγύηση για να μπορέσουν να εξελιχθούν οι σχέσεις με τους ασιατικούς και αμερικανικούς λαούς στη βάση μιας ειρηνικής συνεργασίας, αναμένοντας ένα απώτερο μέλλον στο οποίο θα καταστεί δυνατή η πολιτική ενότητα όλου του κόσμου και η ένταξη όλων των λαών της ανθρωπότητας σε ένα συνολικό όραμα.

Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ προοδευτικών και αντιδραστικών κομμάτων δεν ξεχωρίζει πια τυπικά μόνο μια πλατύτερη από μια στενότερη δημοκρατία, έναν καλύτερο από έναν χειρότερο ποιοτικά προς εγκαθίδρυση σοσιαλισμό, αλλά είναι ουσιαστικά η πιο πρόσφατη γραμμή που χωρίζει αυτούς που αντιλαμβάνονται ως βασικό στόχο της πάλης εκείνον τον παραδοσιακό, την κατάκτηση δηλαδή της εθνικής πολιτικής εξουσίας, – που παίζουν έστω και ακούσια το παιχνίδι των αντιδραστικών δυνάμεων με το να αφήνουν να κρυσώσει η ρευστή λάβα των λαϊκών πόθων στο παλαιό καλούπι και επιτρέπουν την ανάδυση των παλαιών παραλογισμών – από εκείνους που θεωρούν ως κύριο καθήκον τους να δημιουργήσουν ένα σταθερό διεθνές κράτος, που κατευθύνουν προς τον σκοπό αυτό τις λαϊκές δυνάμεις και που αφού κατακτήσουν την εθνική εξουσία θα την χρησιμοποιήσουν πρώτα-πρώτα ως εργαλείο για να σφυρηλατήσουν τη διεθνή ενότητα.

Με την προπαγάνδα και τη δράση, επιδιώκοντας να καθιερώσουν με κάθε τρόπο συμφωνίες και δεσμούς μεταξύ των μεμονωμένων κινημάτων που είναι βέβαιο ότι σχηματίζονται στις διάφορες χώρες, πρέπει να τεθούν από τώρα τα θεμέλια ενός κινήματος που θα μπορέσει να εμπνεύσει όλες τις δυνάμεις για να ιδρύσει τον νέο οργανισμό, ο οποίος θα αποτελέσει την πιο μεγαλειώδη και πιο καινοτόμα εδώ και αιώνες δημιουργία στην Ευρώπη. Για τη συγκρότηση ενός σταθερού ομοσπονδιακού κράτους που θα διαθέτει ευρωπαϊκή ένοπλη δύναμη αντί για εθνικούς στρατούς. Για να σπάσουν οριστικά οι οικονομικές αυτοτέλειες που αποτελούν τη σπονδυλική στήλη των ολοκληρωτικών καθεστώτων. Έναν οργανισμό που θα έχει επαρκή όργανα και μέσα για να εκτελεί στα μεμονωμένα ομοσπονδιακά κράτη τις αποφάσεις του, για να τηρείται μια κοινή γραμμή, παραχωρώντας ταυτόχρονα στα ίδια τα κράτη την αυτονομία που θα επιτρέπει μιαν ελαστική διάρθρωση και ανάπτυξη πολιτικής ζωής, σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των διαφόρων λαών.

Εάν υπάρξει στα κύρια ευρωπαϊκά κράτη ένας επαρκής αριθμός ανθρώπων που θα καταλάβουν αυτό το πράγμα, η νίκη θα έλθει σύντομα στα χέρια τους, καθώς η κατάσταση και τα πνεύματα θα διάκεινται ευμενώς προς το έργο τους. Θα έχουν απέναντί τους κόμματα και ρεύματα που η καταστροφική εμπειρία της τελευταίας εικοσαετίας θα έχει βάλει στο περιθώριο. Δεδομένου ότι θα είναι η ώρα για νέα έργα, θα είναι και η ώρα για νέους ανθρώπους: για το ΚΙΝΗΜΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΥΡΩΠΗ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΑΙ ΕΝΩΜΕΝΗ.

III. ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ – Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Μια ελεύθερη και ενωμένη Ευρώπη αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ενδυνάμωση του σύγχρονου πολιτισμού. Η ολοκληρωτική εποχή δεν αποτελεί παρά ένα διάλειμμα. Με το τέλος του θα ξανατεθεί αμέσως σε πλήρη κίνηση η ιστορική διαδικασία ενάντια στην ανισότητα και τα κοινωνικά προνόμια. Όλοι οι παλαιοί συντηρητικοί θεσμοί που εμπόδιζαν την επανεκκίνηση της διαδικασίας αυτής ή θα καταρρεύσουν ή θα είναι ετοιμόρροποι. Θα πρέπει να εκμεταλλευτούμε την κρίση με θάρρος και αποφασιστικότητα.

Η ευρωπαϊκή επανάσταση, για να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις μας, θα πρέπει να είναι σοσιαλιστική. Θα πρέπει δηλαδή να προτείνει τη χειραφέτηση των εργατικών τάξεων και τη δημιουργία πιο ανθρώπινων συνθηκών ζωής γι' αυτές. Γνώμονας για τα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν προς την κατεύθυνση αυτή δεν μπορεί να είναι όμως η καθαρά δογματική αρχή της κατάργησης της ιδιοκτησίας των υλικών μέσων παραγωγής και, όταν δεν μπορεί να συμβεί αυτό, η προσωρινή ανοχή της. Η συνολική κρατικοποίηση της οικονομίας ήταν το πρώτο ουτοπικό σχήμα με το οποίο οι εργατικές τάξεις φαντάστηκαν ότι θα ελευθερωθούν από τον καπιταλιστικό ζυγό. Η συνολική κρατικοποίηση δεν οδηγεί στο προσδοκώμενο αποτέλεσμα, αλλά στη θέσπιση ενός καθεστώτος όπου όλος ο πληθυσμός υποτάσσεται στην περιορισμένη τάξη των γραφειοκρατών που διαχειρίζονται την οικονομία.

Η πραγματική θεμελιώδης αρχή του σοσιαλισμού, από την οποία η γενική κολεκτιβοποίηση δεν ήταν παρά ένα βιαστικό και λανθασμένο συμπέρασμα, είναι ότι οι οικονομικές δυνάμεις δεν κυριαρχούν στους ανθρώπους, αλλά – όπως συμβαίνει και με τις φυσικές δυνάμεις – υπακούουν, κατευθύνονται και ελέγχονται από αυτούς με τον πιο λογικό τρόπο για να μην πέφτουν θύματά τους οι μεγάλες μάζες. Οι

γιγάντιες δυνάμεις προόδου που γεννά το ιδιωτικό συμφέρον δεν πρέπει να πνίγονται στο τέλμα της κολεκτιβοποίησης για να ανακύπτει στη συνέχεια το άλυτο πρόβλημα σχετικά με το πώς θα αναστηθεί το πνεύμα πρωτοβουλίας με διαφοροποιήσεις μισθών και άλλα παρόμοια μέτρα. Οι δυνάμεις αυτές πρέπει αντίθετα να στηρίζονται και να ενισχύονται, προσφέροντάς τους μεγαλύτερες ευκαιρίες ανάπτυξης και απασχόλησης. Ταυτόχρονα, πρέπει να σταθεροποιούνται και να τελειοποιούνται οι δίαυλοι που θα τις κάνουν να συγκλίνουν προς στόχους ωφέλιμους για όλο το κοινωνικό σύνολο.

Η ιδιοκτησία πρέπει να καταργηθεί, να περιοριστεί, να διορθωθεί, να επεκταθεί κατά περίπτωση, καταρχήν όχι δογματικά. Η γραμμή αυτή εντάσσεται φυσιολογικά στη διαδικασία σχηματισμού μιας ευρωπαϊκής οικονομικής ζωής, ελευθερωμένης από τον εφιάλτη του μιλιταρισμού ή του εθνικού γραφειοκρατισμού. Οι ορθολογικές λύσεις πρέπει να αντικαταστήσουν αυτές που στερούνται λογικής, και στη συνείδηση των εργαζόμενων.

Θέλοντας να υποδείξουμε με πιο συγκεκριμένο τρόπο το περιεχόμενο της γραμμής αυτής και υπενθυμίζοντας ότι η καταλληλότητα και οι όροι κάθε προγραμματικής διάταξης θα πρέπει πάντοτε να κρίνονται σε συνάρτηση με την απαραίτητη για προϋπόθεση της ευρωπαϊκής ενότητας, υπογραμμίζουμε τα ακόλουθα σημεία:

α) Δεν είναι πλέον δυνατό να αφεθούν στους ιδιώτες οι επιχειρήσεις οι οποίες, αναπτύσσοντας αναγκαστικά μονοπωλιακή δραστηριότητα, είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν τους καταναλωτές. Για παράδειγμα, η βιομηχανία παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος, οι επιχειρήσεις που πρέπει να συνεχίσουν να λειτουργούν για λόγους συλλογικού συμφέροντος αλλά που για να επιβιώσουν χρειάζονται προστατευτικούς δασμούς, επιδοτήσεις, ευνοϊκές ρυθμίσεις κλπ. (το πιο αξιοσημείωτο μέχρι σήμερα παράδειγμα ιταλικής βιομηχανίας αυτού του τύπου είναι η χαλυβουργίες), οι επιχειρήσεις που λόγω μεγέθους των επενδυμένων κεφαλαίων και αριθμού των απασχολούμενων εργατών ή λόγω της δεσπόζουσας θέσης του τομέα τους, μπορούν να εκβιάζουν τα όργανα του κράτους, επιβάλλοντας την πιο επωφελή γι' αυτές πολιτική (για παράδειγμα, οι εξορυκτικές βιομηχανίες, οι μεγάλες τράπεζες και οι μεγάλες πολεμικές βιομηχανίες). Αυτό είναι το πεδίο στο οποίο θα πρέπει δίχως άλλο να γίνουν ευρύτατης κλίμακας εθνικοποιήσεις, χωρίς να ληφθεί υπόψη κανένα κερκτικό δικαίωμα.

β) Τα χαρακτηριστικά που είχαν προσλάβει στο παρελθόν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και το κληρονομικό δικαίωμα, επέτρεψαν να συσσωρευτούν, στα χέρια λίγων προνομιούχων, πλούτη που σε μία επαναστατική κρίση θα πρέπει να διανεμηθούν ισότιμα. Για να εξαλειφθούν οι παρασιτικές τάξεις και να δοθούν στους εργαζόμενους τα αναγκαία μέσα παραγωγής που θα βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση και θα τους επιτρέψουν να φθάσουν σε ένα επίπεδο πιο ανεξάρτητης ζωής. Εννοούμε δηλαδή μια αγροτική μεταρρύθμιση η οποία, αφού παραδώσει τη γη σ' αυτούς που την καλλιεργούν, θα αυξήσει κάθετα τον αριθμό των ιδιοκτητών. Ακόμη, μια βιομηχανική μεταρρύθμιση που θα επεκτείνει την ιδιοκτησία των εργαζόμενων στους μη κρατικοποιημένους τομείς, με τη συνεταιριστική διαχείριση, με τη διανομή των μετοχών στους ίδιους τους εργαζόμενους κλπ..

γ) Οι νέοι πρέπει να βοηθηθούν με τα απαραίτητα εκείνα μέτρα που θα μειώσουν στο ελάχιστο τις αποστάσεις ανάμεσα στις θέσεις εκκίνησης για τον αγώνα της ζωής. Το δημόσιο σχολείο συγκεκριμένα θα πρέπει να δίνει πραγματικές δυνατότητες

συνέχισης των σπουδών έως τις υψηλότερες βαθμίδες για τους πιο κατάλληλους παρά για τους πιο πλούσιους. Θα πρέπει επίσης να προετοιμάζει σε κάθε κλάδο σπουδών, για να προσανατολιστεί στα διάφορα επαγγέλματα και τις διάφορες ελεύθερες και επιστημονικές δραστηριότητες, έναν αριθμό ατόμων που να αντιστοιχεί στη ζήτηση της αγοράς. Έτσι ώστε οι μέσες αμοιβές να είναι πάνω-κάτω ίδιες για όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες, όποιες και αν είναι οι σχετικές με τις διάφορες προσωπικές ικανότητες αποκλίσεις αμοιβών στο εσωτερικό της κάθε κατηγορίας.

δ) Οι χωρίς όρια δυνατότητες μαζικής παραγωγής ειδών πρώτης ανάγκης, χάρη στις σύγχρονες τεχνικές, επιτρέπουν πια να εξασφαλιστούν σε όλους, με μικρό σχετικά κοινωνικό κόστος, η διατροφή, η κατοικία, η ένδυση και η ελάχιστη αναγκαία άνεση για να συντηρείται η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η ανθρώπινη αλληλεγγύη προς αυτούς που βγαίνουν ηττημένοι από τον οικονομικό στίβο δεν θα πρέπει όμως να εκδηλώνεται με όλο και πιο ταπεινωτικές μορφές φιλανθρωπίας, που παράγουν τα ίδια κακά με αυτά που επιδιώκουν να αποκαταστήσουν, αλλά με μια σειρά προνοιακών μέτρων που θα εγγυώνται, χωρίς όρους, σε όλους, είτε μπορούν είτε δεν μπορούν να εργαστούν, ένα ευπρεπές επίπεδο ζωής, χωρίς να περιορίζουν τα κίνητρα για εργασία και αποταμίευση. Έτσι κανένας δεν θα εξαναγκάζεται πια από τη φτώχεια να δέχεται εξευτελιστικές συμβάσεις εργασίας.

ε) Η ελευθέρωση των εργατικών τάξεων μπορεί να επέλθει μόνο με την υλοποίηση των συνθηκών που περιγράφηκαν στα προηγούμενα σημεία: δεν πρέπει να ξαναγίνουν έρμαιο της οικονομικής πολιτικής των μονοπωλιακών συνδικάτων, που μεταφέρουν απλώς στο εργατικό πεδίο τις καταχρηστικές μεθόδους που χαρακτηρίζουν κυρίως το μεγάλο κεφάλαιο. Οι εργαζόμενοι πρέπει να ξαναμπορέσουν να επιλέγουν ελεύθερα τους εντολοδόχους για τη συλλογική διαπραγμάτευση των όρων κάτω από τους οποίους θα προτίθενται να προσφέρουν την εργασία τους και το κράτος θα πρέπει να παρέχει τα έννομα μέσα που θα εξασφαλίζουν την τήρηση των συμφωνιών. Από τη στιγμή που θα υλοποιηθούν αυτές οι κοινωνικές μεταβολές θα καταστεί δυνατό να καταπολεμηθούν όλες οι μονοπωλιακές τάσεις.

Αυτές είναι οι αναγκαίες αλλαγές για να δημιουργηθεί γύρω από τη νέα τάξη πραγμάτων ένα ευρύτατο κοινωνικό στρώμα πολιτών που θα ενδιαφέρονται για τη διατήρησή της, αλλά και για να δοθεί στην πολιτική ζωή ένα στερεό έδαφος ελευθερίας, εμποτισμένο με ένα ισχυρό αίσθημα κοινωνικής αλληλεγγύης. Σε αυτές τις βάσεις θα μπορέσουν οι πολιτικές ελευθερίες να αποκτήσουν πραγματικά ένα ουσιαστικό και όχι μόνο θεωρητικό περιεχόμενο για όλους, δεδομένου ότι η μάζα των πολιτών θα έχει επαρκή ανεξαρτησία και γνώση για να ασκεί συνεχή και αποτελεσματικό έλεγχο στην άρχουσα τάξη.

Στους συνταγματικούς θεσμούς είναι περιττό να σταθούμε, καθώς δεν είναι δυνατόν να προβλεφθούν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες θα προκύψουν και θα λειτουργήσουν. Δεν θα κάνουμε τίποτε άλλο από το να επαναλάβουμε αυτά που όλοι ήδη γνωρίζουν σχετικά με την ανάγκη να υπάρχουν αντιπροσωπευτικά όργανα, σχετικά με τη διαμόρφωση των νόμων, σχετικά με την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας που θα αντικαταστήσει τη σημερινή για να εφαρμόζει αμερόληπτα τους εγκρινόμενους νόμους, σχετικά με την ελευθερία του Τύπου και του συνεταιρίζεσθαι, για τη διαφώτιση της κοινής γνώμης και για να παρέχεται σε όλους τους πολίτες η δυνατότητα να συμμετέχουν ουσιαστικά στον κρατικό βίο.

Σε δύο μόνο ζητήματα είναι ανάγκη να αποσαφηνιστούν οι ιδέες λόγω της ιδιαίτερης σημασίας τους για τη χώρα μας τη στιγμή αυτή: στις σχέσεις του κράτους με την εκκλησία και στον χαρακτήρα της πολιτικής εκπροσώπησης.

α) το κονκορδάτο με το οποίο το Βατικανό σύναψε στην Ιταλία τη συμμαχία με τον φασισμό δίχως άλλο θα καταργηθεί, ώστε να επιβεβαιωθεί ο ξεκάθαρος λαϊκός χαρακτήρας του κράτους και να καθοριστεί με αναμφίβολο τρόπο η υπεροχή του στην ζωή των πολιτών. Όλες οι θρησκευτικές πεποιθήσεις θα πρέπει να γίνονται εξίσου σεβαστές, αλλά το κράτος δεν πρέπει να έχει πλέον προϋπολογισμό θρησκευμάτων.

β) ο χάρτινος πύργος που δημιούργησε ο φασισμός με τη σωματειακή δομή θα συντριβεί μαζί με τα άλλα τμήματα του ολοκληρωτικού κράτους. Υπάρχουν αυτοί που ισχυρίζονται ότι από τα ερείπιά του θα καταστεί δυνατό αύριο να εξαχθεί το υλικό για τη νέα συνταγματική τάξη. Εμείς δεν το πιστεύουμε. Στα ολοκληρωτικά κράτη τα σωματεία είναι η απάτη που συγκαλύπτει τον αστυνομικό έλεγχο επί των εργαζόμενων. Ακόμη όμως και να αποτελούσαν τα σωματεία την ειλικρινή έκφραση των διαφόρων παραγωγικών κατηγοριών, τα αντιπροσωπευτικά όργανα των διαφόρων επαγγελματικών κλάδων δεν θα έπρεπε ποτέ να χειρίζονται ζητήματα γενικότερης πολιτικής. Στα πιο ειδικά οικονομικά ζητήματα μάλιστα, θα εξελίσσονταν σε όργανα κυριαρχίας των ισχυρότερων συνδικαλιστικώς κατηγοριών. Τα συνδικάτα θα έχουν μεν ευρείες αρμοδιότητες συνεργασίας με τα κρατικά όργανα που θα είναι επιφορτισμένα με την επίλυση των προβλημάτων που τα αφορούν πιο άμεσα, αλλά δεν θα πρέπει για κανένα λόγο να τους ανατίθεται οποιαδήποτε νομοθετική αρμοδιότητα. Το αποτέλεσμα θα ήταν να επικρατήσει μια φεουδαρχική αναρχία στην οικονομική ζωή που θα κατέληγε σε έναν ανανεωμένο πολιτικό δεσποτισμό. Πολλοί που γοητεύτηκαν αφελώς από τον μύθο του κορπορατισμού θα μπορέσουν και πρέπει να εμπλακούν στο έργο της ανανέωσης. Θα πρέπει όμως να αντιληφθούν πόσο παράλογη ήταν η λύση που τόσο συγκεχυμένα προσδοκούσαν. Ο κορπορατισμός δεν μπορεί να έχει πρακτική εφαρμογή παρά μόνο με τη μορφή που παίρνει στα ολοκληρωτικά κράτη για να επιστρατεύει τους εργαζόμενους κάτω από λειτουργούς που ελέγχουν κάθε τους κίνηση προς το συμφέρον της άρχουσας τάξης.

Το επαναστατικό κόμμα δεν μπορεί αίφνης και ερασιτεχνικά να συγκροτηθεί την κρίσιμη στιγμή, αλλά πρέπει να αρχίσει να διαμορφώνεται από τώρα, τουλάχιστον ως προς την κεντρική του πολιτική θέση, το γενικό του πλαίσιο και τις πρώτες γραμμές δράσης. Δεν πρέπει να αντιπροσωπεύει μια ανομοιογενή μάζα τάσεων που συγκλίνουν μόνο αρνητικά και μεταβατικά, λόγω του αντιφασιστικού παρελθόντος τους και απλώς αναμένουν την πτώση του ολοκληρωτικού καθεστώτος, έτοιμες να τραβήξουν η κάθε μία τον δρόμο της από τη στιγμή που θα επιτευχθεί ο σκοπός. Το επαναστατικό κόμμα γνωρίζει αντίθετα ότι μόνο τότε θα αρχίσει το πραγματικό έργο του και κατά συνέπεια πρέπει να αποτελείται από ανθρώπους που συμφωνούν πάνω στα βασικά προβλήματα του μέλλοντος.

Πρέπει να διεισδύσει με μεθοδική προπαγάνδα εκεί όπου υπάρχουν καταπιεσμένοι του σημερινού καθεστώτος. Να αρχίζει από το πρόβλημα που κάθε φορά αντιλαμβάνεται ότι πονάει περισσότερο τα πρόσωπα ή τις τάξεις, υποδεικνύοντας πώς συνδέεται το πρόβλημα αυτό με τα άλλα και ποια μπορεί να είναι η πραγματική λύση. Από τον αυξανόμενο λίγο - λίγο όμως κύκλο των οπαδών του πρέπει να ξεχωρίσει και να στρατολογήσει στην οργάνωση του κινήματος μόνον αυτούς που

έχουν αναγάγει την ευρωπαϊκή επανάσταση σε κύριο σκοπό της ζωής τους. Αυτούς που κάνουν ημέρα με την ημέρα, πειθαρχημένα, την απαραίτητη δουλειά, που μεριμνούν προσεκτικά για τη διαρκή και αποτελεσματική ασφάλειά του, ακόμη και στις καταστάσεις της πιο σκληρής παρανομίας, και πλέκουν έτσι σφιχτά το εσωτερικό δίκτυο, το οποίο με τη σειρά του δίνει υπόσταση στον πιο ρευστό κύκλο των συμπαθόντων.

Το επαναστατικό κόμμα, μολονότι δεν παραβλέπει καμία ευκαιρία και κανένα χώρο για να διαδώσει τις θέσεις του, πρέπει να κατευθύνει κατά προτεραιότητα τη δραστηριότητά του στους κύκλους εκείνους που είναι σημαντικότεροι, τόσο ως κέντρα διάδοσης ιδεών όσο και στρατολόγησης μαχητικών ανθρώπων. Κυρίως προς τις δύο κοινωνικές ομάδες που είναι οι πιο ευαίσθητες απέναντι στη σημερινή κατάσταση και έχουν αποφασιστική σημασία για το αύριο: την εργατική τάξη και τις τάξεις των διανοουμένων. Η εργατική τάξη είναι εκείνη που έχει πειθαρχήσει λιγότερο στην ολοκληρωτική βία και είναι η πιο έτοιμη για να αναδιοργανώσει τις γραμμές της. Οι διανοούμενοι, ιδίως οι νεότεροι, είναι εκείνοι που περισσότερο ασφυκτιούν πνευματικά και απεχθάνονται τον διάχυτο δεσποτισμό. Σιγά – σιγά θα εμπλακούν αναπόφευκτα στο γενικό κίνημα και άλλες τάξεις.

Όποιο κίνημα δεν καταφέρει να συμμαχήσουν οι δυνάμεις αυτές είναι καταδικασμένο στη στείριότητα. Εάν αποτελείται μόνο από διανοούμενους θα στερηθεί τη δύναμη της απαραίτητης μάζας για να κάμψει τις αντιδραστικές αντιστάσεις, θα είναι δύσπιστο και ταυτόχρονα θα προκαλεί υποψίες στην εργατική τάξη. Ακόμη και να εμφορείται από δημοκρατικά αισθήματα, απέναντι στις δυσκολίες θα είναι επιρρεπές να ολισθήσει στο πεδίο της κινητοποίησης όλων των άλλων τάξεων κατά των εργατών, δηλαδή προς τη φασιστική παλινόρθωση. Εάν βασιστεί μόνο στο προλεταριάτο δεν θα έχει εκείνη τη σαφήνεια της σκέψης που μόνο από τους διανοούμενους μπορεί να προέλθει και η οποία είναι απαραίτητη για να ξεχωρίσουν τα νέα καθήκοντα και οι νέοι δρόμοι: θα παραμείνει αιχμάλωτο του παλαιού ταξισμού, θα βλέπει παντού εχθρούς και θα γλιστρήσει στη δογματική κομμουνιστική λύση.

Κατά τη διάρκεια της επαναστατικής κρίσης, θα εναπόκειται στο κίνημα αυτό να οργανώσει και να κατευθύνει τις προοδευτικές δυνάμεις. Να χρησιμοποιήσει όλα εκείνα τα λαϊκά όργανα που, σαν τα λειωμένα μέταλλα που αναμειγνύονται στις μήτρες, διαμορφώνονται αυθόρμητα σε επαναστατικές μάζες, όχι για να εκδώσουν λαϊκά ψηφίσματα αλλά περιμένοντας να καθοδηγηθούν. Το κίνημα αντλεί το όραμα και την ασφάλεια περί του πρακτέου όχι επειδή καθαγιάζεται προκαταβολικά από την ανύπαρκτη ακόμη λαϊκή βούληση, αλλά επειδή συνειδητοποιεί ότι εκπροσωπεί τις βαθύτερες ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας. Δίνει συνεπώς τις πρώτες κατευθύνσεις για τη νέα τάξη πραγμάτων και το πρώτο κοινωνικό μάθημα στις άμορφες μάζες. Από αυτή τη δικτατορία του επαναστατικού κόμματος θα σχηματιστεί το νέο κράτος και γύρω από αυτό η νέα πραγματική δημοκρατία.

Δεν πρέπει να φοβόμαστε ότι ένα τέτοιο επαναστατικό καθεστώς θα καταλήξει αναγκαστικά σε ένα νέο δεσποτισμό. Θα καταλήξει εκεί εάν έχει διαμορφωθεί ένας τύπος δουλικής κοινωνίας. Εάν όμως το επαναστατικό κόμμα δημιουργήσει, κρατώντας σταθερή πορεία από τα πρώτα κιόλας βήματα, τις συνθήκες για μια ελεύθερη ζωή στην οποία όλοι οι πολίτες θα μπορούν να συμμετέχουν πραγματικά στη λειτουργία του κράτους, θα καταφέρει προοδευτικά, ενδεχομένως ακόμη και μέσα από δευτερεύουσες πολιτικές κρίσεις, να κατανοηθεί και να γίνει δεκτή από

όλους η νέα τάξη και, συνεπώς, η αυξανόμενη πιθανότητα να συγκροτηθούν ελεύθεροι πολιτικοί θεσμοί.

Σήμερα έχει φθάσει η στιγμή στην οποία πρέπει να ξεφορτωθούμε τα παλαιά βάρη, να είμαστε έτοιμοι στο καινούργιο που καταφθάνει τόσο διαφορετικό από αυτό που είχαμε φανταστεί, να παραμερίσουμε τους ακατάλληλους ανάμεσα στους παλιούς και να εμφυσήσουμε νέα ενέργεια στους νέους. Σήμερα αναζητούνται και συναντώνται μεταξύ τους, αρχίζοντας να υφαίνουν το μέλλον, εκείνοι που διέκριναν τις αιτίες της σημερινής κρίσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού και ως εκ τούτου κληρονομούν όλα τα κινήματα που προσπάθησαν να εξυψώσουν την ανθρωπότητα, αλλά ναυάγησαν λόγω κακής κατανόησης του στόχου ή των μέσων με τα οποία έπρεπε να επιτευχθεί.

Το ταξίδι που πρέπει να κάνουμε δεν είναι εύκολο ούτε ασφαλές. Πρέπει όμως να γίνει. Και θα γίνει!